

УДК141.2:1"189/194"

Сабадаш Юлія Сергіївна
доктор культурології, професор,
професор кафедри культурології та
інформаційної діяльності
Маріупольського державного університету
ORCID 0000-0001-5068-7486
juliasabadash2005@gmail.com
Нікольченко Юзеф Мойсейович
доцент кафедри культурології та
інформаційної діяльності
Маріупольського державного університету,
Заслужений працівник культури України
ORCID 0000-0002-8149-6743
nicolchenko46@ukr.net

КУЛЬТУРНИЦЬКА ПАРАДИГМА У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ МИКОЛИ РЕРІХА

Мета роботи. Дослідити життєвий та творчий шлях видатного художника, археолога, філософа, громадського діяча Миколи Реріха у контексті культурницької парадигми останньої чверті XIX-першої пол. XX ст., осмислити динаміку загальнокультурних процесів у світі в означений період, що вплинули на його творчість і світогляд. **Методологія** дослідження полягає в застосуванні історико-культурного, систематизаційного, біографічного, культурологічного та теоретично узагальнюючого методів. Зазначені методи дозволяють розкрити динаміку змін у світогляді Миколи Реріха у контексті культурно-історичних процесів розвитку світової цивілізації кінця XIX-першої пол. XX ст. та систематизації ним окремих явищ світової культури. **Наукова новизна** обумовлена широким використанням біографічного методу, спираючись на який поєднується аналіз ідеалів світової культури з долею Миколи Реріха. Власне життя та його культурницька спадщина явилися своєрідним втіленням гуманістичного морального ідеалу, здійсненням концепції гідності людини у суспільстві. **Висновки.** Проаналізувавши культурницьку діяльність Миколи Реріха, ми доводимо, що очевидною стає його прихильність до засад гуманізму. Він багато розмірковує про культуру, охорону культурних скарбів, високе духовне призначення мистецтва, про культурне співробітництво народів. Культура формується на фундаменті необмеженого пізнання, освіченій праці, невпинній творчості людини та її благородному житті. На вершині Культури – справжня, самовіддана любов до людства і батьківщини, до природи і кожної особистості як вищої цінності.

Ключові слова: Микола Реріх; гуманізм, культура; культурницька парадигма; культурницька спадщина; духовний ідеал; Пакт Реріха; Знамено Миру.

Сабадаш Юлія Сергеевна, доктор культурологии, профессор, профессор кафедры культурологии и информационной деятельности Мариупольского государственного университета; Никольченко Юзеф Моисеевич, доцент, доцент кафедры культурологии и информационной деятельности Мариупольского государственного университета, Заслуженный работник культуры Украины

Культурная парадигма в творческом наследии Николая Рериха

Цель работы. Исследовать жизненный и творческий путь выдающегося художника, археолога, философа, общественного деятеля Николая Рериха в контексте культурной парадигмы последней четверти XIX – первой пол. XX в., осмыслить динамику общекультурных процессов в мире в указанный период, оказавших влияние на его творчество и мировоззрение. **Методология** исследования заключается в применении историко-культурного, систематизационного, биографического, культурологического и теоретически обобщающего методов. Указанные методы позволяют раскрыть динамику изменений в мировоззрении Николая Рериха в контексте культурно-исторических процессов развития мировой цивилизации конца XIX – первой пол. XX в. и систематизации им отдельных явлений мировой культуры. **Научная новизна** обусловлена широким использованием биографического материала, опираясь на который авторы объединяют анализ идеалов мировой культуры с судьбой Николая Рериха. Собственная жизнь и его культурное наследие явились своеобразным воплощением гуманистического нравственного идеала, осуществлением концепции достоинства человека в обществе. **Выводы.** Проанализировав культурную деятельность Николая Рериха, мы указываем, что очевидной становится его приверженность принципам гуманизма. Он много размышляет о культуре, охране культурных сокровищ, о высоком духовном предназначении искусства, о сотрудничестве народов в области культуры. Культура формируется на фундаменте неограниченного познания, просвещенного труда, неустанного творчества человека и его благородной жизни. На вершине культуры – настоящая, самоотверженная любовь к человечеству и Родине, к природе и каждой личности как высшей ценности.

Ключевые слова: Николай Рерих; гуманизм; культура; культурная парадигма; культурное наследие; духовный идеал; Пакт Рериха; Знамя Мира.

Sabadash Julia, Dr. in Culture Studies, professor Professor of the Cultural Studies and Information Activities Chair Mariupol State University; Nikolchenko Josef, Honoured Culture Worker of Ukraine Associate professor of the Culture Studies and Information Activities Chair Mariupol State University Honoured Culture Worker of Ukraine

Cultural paradigm in Mykola Rerikh's works

The aim of the work is to investigate live and creative way of the famous artist, archeologist, philosopher, public figure of the last quarter of the XIXth – the first part of the XXth century Mykola Rerikh, to comprehend the dynamics of the general cultural processes in the specified period that influenced his works and world-view. **Methodology** of the research is in the application of the historical and cultural, systematization, biographical, cultural and theoretically generalizing methods. Methods marked let present the dynamics of the changes in Mykola Rerikh's world-view in the context cultural and historical processes of the development of the world civilization at the end of the XIXth – the first part of the XXth century and systematization of separate phenomena of the world culture. **Scientific novelty** is conditioned of the wide usage of the biographical methods, basing onto the analysis that unites ideals of the world culture and Mykola Rerikh's fortune. **Conclusions.** Having analyzed Mykola Rerikh's cultural activity we prove that it becomes obvious his affection to humanistic principals. He thinks a lot about culture, protection of the cultural treasures, high spiritual purpose of art, about cultural cooperation of peoples. Culture forms on the basis of unlimited cognition, educated work, tireless creativity of man and his noble life. On the top of the Culture is a real selfless love for humanity and the Motherland, for nature and each person as the highest value.

Keywords: Mykola Rerih; humanism; culture; cultural paradigm; cultural heritage; spiritual ideal; Rerikh's Pact; Banner of Peace.

Актуальність теми дослідження. Проблема людини та її культурницької діяльності повсякчас утворює своєрідний епіцентр усіх суспільних розмислів. З'явившись ще в античні часи, поняття культури, як вчення про духовні аспекти людського життя, перетворилося на одну з основних течій світової цивілізації. Вона – культура – прагне з'ясувати місце людини у світі, визначити її ціннісні орієнтири. Сучасна світова культурницька парадигма – відкрита система, що існує у вигляді плюралістичного кола ідей, вчень, концепцій, проектів.

Саме цим пояснюється нинішнє зростання інтересу сучасних дослідників до культурницької спадщини тих мислителів, які своїми теоріями, вченням і особистим життям підтверджували життєздатність та необхідність гуманістичних ідей. У цьому контексті доречно звернутися до культурницької спадщини Миколи Реріха. Його ідеал людини базувався на визнанні таких цінностей як висока гідність людини, вартість індивідуальної думки, смаку, обдарування, способу життя; активна суспільна діяльність і здобуття істинної шляхетності особистими заслугами і знаннями. Ці ідеї важливі і цікаві для сьогодення, що і підкреслює актуальність статті.

Стан наукової розробки проблеми. У пропонованій статті автори розглядають лише один аспект у багатогранній творчій спадщині Миколи Реріха. А саме – його титанічну культурницьку діяльність, спрямовану на захист духовних цінностей. Все його життя стало втіленням перспективності загальнолюдських принципів.

Протягом майже півстоліття вітчизняну і зарубіжну історіографію щодо творчого доробку Миколи Реріха склали чисельні праці вітчизняних і зарубіжних мистецтвознавців, етнографів, фольклористів, істориків, філософів, культурологів, літературознавців. Водночас, серед цього масиву виокремлюються дослідження культурницької спадщини вченого у працях вітчизняних і зарубіжних науковців Є. Бабосова, А. Баркова, П. Белікова, Ю. Гав'юка, Т. Іванової, В. Киркевича, Т. Книжник, В. Князєвої, В. Козари, М. Можейка, Л. Олазабала, Є. Полякової, А. Разводовської, Ю. Сабадаш, Г. Святохіна, В. Сидорова, М. Скачкової, Б. Смірнова-Русецького, В. Соколова, О. Уроженко, Л. Шапошникової та інших аналізуються особливості вчення та ідеї М. Реріха стосовно культури та духовних проблем світової спільноти.

Виклад основного матеріалу. Микола Костянтинівич Реріх народився 9 жовтня (27 вересня за старим стилем) 1874 р. у Санкт-Петербурзі. У дитинстві М. Реріх захоплювався світовою історією і мав великі здібності до живопису. З 1891 р. першим вчителем з малярства у нього був відомий російський скульптор М. Микешин. У 1893 р. М. Реріх закінчив приватну гімназію і водночас вступив до Академії мистецтв та юридичного факультету Санкт-Петербурзького університету, де він регулярно відвідував лекції на історичному факультеті.

В Академії з 1895 р. М. Реріх навчався в студії Архіпа Куїнджі, творчість якого мала на нього великий вплив. За студентських років він став членом російського археологічного товариства та брав участь у дослідженні стародавніх пам'яток на території Санкт-Петербурга, Пскова, Новгород, Твері, Ярославля та на Смоленщині. У 1897 р. М. Реріх закінчив Академію мистецтв, а у 1898 р. – університет і обійняв посаду заступника головного редактора часопису Імператорського товариства щодо заохочення мистецтв – «Мистецтво та художня промисловість». У 1900 р. М. Реріх навчався в Парижі у майстернях художників Пюві де Шаванна і Фернана Кормона. У 1901 р. він повернувся на батьківщину, де отримує місце секретаря Товариства щодо заохочення мистецтв, а з 1906 р. – посаду директора Художньої школи Товариства заохочування мистецтва. У 1909 р. він став членом Російської академії мистецтв. Наступного року він був обраний головою Російської асоціації художнього мистецтва «Світ мистецтва».

У період з 1900 по 1910 рр. М. Реріх є одним із засновників і активним членом Товариства відродження мистецтва, Товариства охорони та консервації пам'яток мистецтва і старожитностей в Росії.

Як професійний археолог, М. Реріх влітку 1902 р. досліджував курганний могильник на озері Пірос поблизу Новгород, де знайшов велику кількість бурштинових прикрас епохи неоліту. Влітку 1910 р. експедиція під його керівництвом виявила залишки кремля та міської забудови стародавнього Новгород, що слугувало фундаментом для майбутніх досліджень пам'ятки.

М. Реріх в якості художника працював у галузі станкового, монументального (фрески, мозаїки) та театрального-декоративного живопису. У 1903-1904 рр. він мандрує старовинними російськими містами і пише етюди з архітектурних пам'яток доби Київської Русі. У 1906 р. він створює ескізи розписів церкви у Пархомівці під Києвом, ескізи для мозаїки Почаївської Лаври (1910), ескізи для розпису каплиці у Пскові (1913), дванадцять художніх панно для вілли Лівшиців у Ніцці (Франція, 1914). Митець розписав церкву Святого Духа у Талашкіне на Смоленщині (1911-1914), виконав панно «Битва під Керженцем» і «Підкорення Казані» для Казанського вокзалу у Москві (1915-1916).

З 1905 р. художник працював над художнім оформленням опер, балетів і драматичних вистав у Росії та за кордоном, зокрема «Снігуронька», «Пер Гюнт», «Принцеса Мален», «Валькірія», «Князь Ігор», «Псковитянка», «Весна Священна», здійснив художнє оформлення книжкового видання п'єс М. Метерлінка (1909).

З 1918 р. М. Реріх з родиною живе за кордоном – у США; з 1923 р. з перервами і з 1936 р. постійно – в Індії. У 1920–1922 рр. у Нью-Йорку він створив Інститут об'єднаних мистецтв та інші культурно–просвітницькі товариства. В 1923 р. у Нью-Йорку був відкритий музей Миколи Реріха (Nicolas Roerich Museum) – перший музей художника за кордоном.

В 1923-1928 рр. М. Реріх здійснив унікальні науково-художні експедиції через Гімалаї, Тибет, Алтай та Монголію, а в 1934-1935 рр. – по території Маньчжурії і Китаю. Матеріали, зібрані ним під час експедицій, стали підґрунтям для створення у 1928 р. в Індії Гімалайського науково-дослідного інституту «Урусвати», науковці якого здійснювали етнографічні та ботанічні експедиції до районів Індії, що знаходились поруч із Гімалаями.

Провідною темою художньої творчості М. Реріха у 1920-1940 рр. був Схід. Художник створив понад сім тисяч живописних творів, присвячених Індії. Серед них – «Учителі Сходу», «Мати Світу»; полотна, на яких зображені стародавні пам'ятники культури Індії, художня інтерпретація її легенд і сил природи. У цих шедеврах яскраво проявилася філософські пошуки митця, що знайшли продовження в його літературній творчості.

Він автор збірки поезій «Квіти Морії» (1921), прози – «Шляхи Благословіння» (1924), «Твердиня Полум'яна» (1932), «Незламне» (1936), «Алтай-Гімалаї», «Серце Азії» і «Шамбала» (1927-1930) та інших. Духовне вчення, проголошене Миколою Реріхом та його дружиною Оленою, має назву Агні-Йога («Жива Етика»). Воно засновано на ідеї природної еволюції Всесвіту, невід'ємною частиною якої є еволюція людини та людства загалом, його духовного просвітлення і вдосконалення. Найбільш важливим фактором у прояві творчого духу людини на Землі є постійний розвиток Культури. Отже, збереження і пропаганда духовних цінностей культури виступає найбільш важливим завданням людства.

У 1929 р. М. Реріх звернувся до світової спільноти з ініціативою щодо укладення міжнародних правових угод з метою захисту культурної спадщини людства під час збройних конфліктів. На цей заклик відгукнулися США та країни Латинської Америки, які у 1935 р. підписали «Договір про захист мистецьких і наукових установ та історичних пам'яток», відомий як Пакт Реріха. На основі цього документа в 1954 р. була прийнята Гаазька конвенція щодо захисту історико-культурної спадщини у випадку збройного конфлікту [1, 457-459]. Микола Реріх помер у Куллу (Індія) 13 грудня 1947 р.

Для М. Реріха Культура – це наріжний камінь, міцний фундамент усього суцього в людських спільнотах – моралі, законів, державних структур, економіці і навіть фінансової системи: «...пам'ятки давнини в усьому їхньому зачаруванні будуть кращими підвалинами держави. Заради їхньої краси збільшиться рух на шляхах, заради них міністр фінансів знайде особливо переконливі аргументи у своїх розрахунках. Адже без перебільшення, скарби Культури є оплотом народу Спершу пізнаємо і збережемо Культуру, а потім і самі банкноти країни стануть привабливими» [8].

Основою його сподвижництва було не служіння політичним доктринам і окремим державам, а утвердження у свідомості людей переконання щодо провідної ролі культури у суспільстві незалежно від їхньої раси, статку, ідеологічних уподобань тощо.

На думку М. Реріха, розвиток національної культури, незалежно від континенту і держави, залежить від того, наскільки суспільство визначає її цінності. В іншому випадку, коли цінності нівелюються, настає час бездуховності і самознищення, яке в змозі зупинити лише Культура.

На противагу цій тезі можна заперечити: вже тисячоліття існують світові мови, які є універсальним засобом спілкування й обміну думками та ідеями. Але жодна з них не зрівняється у загальнолюдській об'єднуючій силі з мовою культури і мистецтва. Це мова «уже багато разів в історії людства була найпереконливішою, привабливою і об'єднуючою. Власне предмети мистецтва багато разів були набагато кращими посланцями, що приносять із собою світло і дружелюбність» [8].

У культурницькій парадигмі М. Реріха Культура – це великий інтегратор людства. Її розуміння «повинне викликати в нас і відповідне розуміння єдності. Ми стоимися від руйнацій і взаємного нерозуміння. Лише Культура, лише всеузагальнюючі поняття Краси і Знань можуть повернути нам загальнолюдську мову» [8].

Прогрес у розвитку суспільства неможливий без культури, так само як і суспільство неможливе без культури: «Культура, як справжня духовна цінність, безсмертна» [8]. У кожному суспільстві культура повинна отримати всебічну підтримку його громадян. У свою чергу, вона своїми різноманітними формами прикрашає духовний світ людини, робить його більш демократичним та естетичним. Суспільство, де існує заборона, або обмеження на розвиток культури, незалежно від обставин – політичних, національних, економічних, приречене на стагнацію і застій. «Саме про Мистецтво і Культуру потрібно дбати за всіх часів життя, і в найтяжчих. У будь-яких умовах потрібно оберігати те, чим живиться дух людський» [8].

М. Реріх вважав, що Культурі завжди потрібен поступальний рух, нові творчі пошуки та нова енергія, і вона сповна віддає своїм шанувальникам: «Культура є пошанівкою Світла; Культура є любов'ю до людини; Культура є пахощами, що поєднують Життя і Красу; Культура є синтезом піднесених і витончених досягнень; Культура є зброєю Світла; Культура є порятунком; Культура є двигуном; Культура є серцем» [8] і далі: «Життя перетворюється подвигами Культури. Важкі вони за часів вузького матеріалізму, але, тим не менше, ми знаємо, що лише ці подвиги складають рушійну силу людства» [5].

Бажання М. Реріха мобілізувати світову громадськість на боротьбу за збереження пам'яток культури у всесвітньому обширі було викликане трагічними наслідками військових конфліктів кінця XIX–перших десятиліть XX ст., особливо Першої світової війни 1914-1918 рр., коли їхніми жертвами стали не тільки мільйони громадян багатьох країн світу, а й тисячі пам'яток культури і мистецтва, знищених під час бойових дій та окупації ворожих територій. Реалізувати цю ідею М. Реріха вдалося у 1935 р. створенням, за його ініціативою, Пакту про охорону культурних цінностей, який був підтриманий Лігою Націй і набув статусу її офіційного документа, відомого у світі під назвою Пакту Реріха.

У тексті Пакту, зокрема, говориться, що «освітні, художні і наукові заклади, художні і наукові місії, їхній персонал, власність і майно... вважаються нейтральними і підлягають захисту та охороні сторонами конфлікту. Захист і охорона вищезгаданих організацій і місій на всій території належить до суверенітету глав договірних сторін (главам держав світу), без жодної дискримінації з боку держави відносно будь-якої спеціальної установи або місії... Пам'ятники, організації, колекції і місії, зареєстровані таким чином, можуть підняти характерний прапор..., який сповістить про їх спеціальний захист і охорону воюючими сторонами, урядами і народами всіх глав договірних сторін» [3].

Головною умовою реалізації положень Пакту висувалася вимога до урядів країн світу запобігати розв'язанню воєн і військових конфліктів. Тому, по суті, Пакт був важливим документом не тільки в сфері Культури, а й таким, що декларував необхідність розв'язання конфліктів між країнами лише мирних шляхом. З цього приводу М. Реріх писав: «Різноманітність надихає людство до миру. Кожен у серці своєму переконаний, що це свідоме дійство виголошує Нову Еру. Недоречно звучать судження про перевагу в Світовому Єднанні одного або двох броненосців з далекобійними гарматами над видатними пам'ятками культури. Але факт все ж залишається, що гармати хоча б одного з броненосців можуть також знищити найбільші скарби мистецтва і науки, як і цілий флот... Проти цих помилок і невігластва ми повинні вжити негайних заходів» [4].

У переконанні того, що порятунок Культури є порятунком цивілізації, з М. Реріхом були солідарними багато видатних сучасників. Президент США Ф. Рузвельт під час підписання Пакту Реріха 15 квітня 1935 р. зауважив, що: «У суворому дотриманні народами світу цього Пакту ми бачимо можливість широкого здійснення одного із життєвих принципів – збереження сучасної цивілізації. Цей договір містить в собі духовне значення набагато більш глибоке, ніж висловлене в самому тексті» [6].

Укладання Пакту Миру також вітали видатні письменники, діячі науки і культури А. Ейнштейн, Т. Манн, С. Радхакришнан, Р. Роллан, Р. Тагор, Г. Уеллс, Б. Шоу.

За пропозицією М. Реріха символом Пакту про охорону цінностей культури стає Знамено Миру, створене у вигляді прапора білого кольору, на тлі якого у вигляді трикутника розміщені три невеликих червоних кола, об'єднаних великим червоним колом. Серед різних тлумачень цього символу перевагу надають двом версіям: одна символізує взаємозв'язок культурницьких традицій людства у минулому, сучасному і майбутньому; інша – символізує Світ, Істину, Красу, Любов, де білий колір прапора – це Світ [12].

Після укладання Пакту Миру Рабіндранат Тагор звернувся до М. Реріха з листом, у якому значив наступне: «Я уважно стежив за Вашою великою гуманістичною діяльністю в ім'я всіх народів, для яких Ваш Пакт Миру з його Знаменом захисту світових культурних скарбів є виключно дієвим символом. Я щиро радію і переконаний, що цей Пакт, затверджений Комісією Ліги Націй у справах музеїв, буде мати величезне значення для культурного взаєморозуміння» [2].

Пакт Миру М. Реріх розглядав як важливий інструмент єднання людей всього світу на тлі їхнього духовного поступу, в основі якого були досягнення культури. На його думку, культура і мистецтво, пам'ятки історико-культурної спадщини є домінуючими у подоланні расових, національних, політичних і соціальних протиріч у суспільствах.

На жаль, вже у XX-на початку XXI ст. ідеї великого художника і мислителя, задекларовані ним у тезі «...Відчуття Краси врятує Світ» [7], зазнали болючого удару реальності. Дві світові війни, численні військові і релігійні конфлікти в Азії, Африці, Європі, Латинській і Центральній Америці принесли не тільки величезні людські жертви і страждання, а й безповоротні втрати тисяч унікальних пам'яток світової історико-культурної спадщини. Проте слід сподіватися, що ідеологія передового мислення в ім'я світової співдружності, що знайшла своє теоретичне обґрунтування у численних працях М. Реріха, у майбутньому буде реалізована на користь всього людства.

Культурницька парадигма у творчій спадщині Миколи Реріха – це міцно сформований комплекс його розуміння глобальних принципів всеосяжної любові до Людини, де є місце для життя, творчої краси, піднесення, витончених досягнень. Якщо зібрати всі визначення Культури – буде знайдено синтез дієвого Блага та вогнища освіти: «Її велике дерево живиться необмеженим бажанням пізнання, здобутого невтомною працею, невпинною творчістю і подвигом шляхетним» [9].

М. Реріх не заперечує того, що минули, сучасні і майбутні цивілізації змінювали і будуть змінювати твердиню Культури – цей процес є незупинним. Але її сутність, як фундаменту гуманізму, змінити неможливо: «Там, де витоки Культури, там джерела мають високу температуру і б'ють вони із самих надр. Де зародилася Культура, там її вже не можна убити. Можна вбити цивілізацію. Але Культура, як справжня духовна цінність, безсмертна» [9].

За М. Реріхом, у цьому і є сутність Культури, яка приносить радість не тільки у творчій діяльності, а й у напруженій суперечці з невіглаством. У цьому контексті виключно важливою є праця працівника Культури, яку мислитель порівнює з працею високопрофесійного лікаря. Працівникові Культури притаманні ті ж якості. Він також готовий прийти на допомогу: «Нитками серцевими об'єднані працівники Культури. Гори і океани не перешкода для їхніх палаючих сердець. І не мрійники вони, а захоплені будівничі та орачі» [9].

Висновки. Культурницька діяльність Миколи Костянтиновича – це не лише своєрідне вираження його світогляду, але й оригінальне явище світової культури першої половини ХХ ст. Його творчість несе на собі відлуння синтезу двох великих культур людства – західної і східної. Основа реріхівської культурницької парадигми існує в процесі перетворення людини, в розширенні та витонченні її свідомості, в закликах до людства йти шляхом Світла. Для М. Реріха не існує часу плинного, істини тимчасової. Прагнення до Культури і Вічної Краси – характерна риса його творчості.

«...Жити і процвітати може лише дух, здатний до нового творіння і високого спрямування, де великими об'єднувачами, просвітителями роду людського були і залишаються Культура і Краса, тому що, у підсумку, історія у своїх безособових справедливих оцінках поділяє людство згідно з ознаками Культури» [6].

Примітки

¹ Біографія М.Реріха вже була предметом наших досліджень, тому в цій статті розглянули її лише побіжно. Див. Сабадаш Ю. С. «Жива Етика» Миколи Реріха: Естетичний аспект. – К.: Науковий світ, 2001. – 140 с.

Література

1. Гаазька конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту 1954 р. *Україна в міжнародно-правових відносинах*. Кн. 2. Правова охорона культурних цінностей / Відпов. ред.: Ю. С. Шемшученко, В. І. Акуленко. Київ, 1997. С.457–459.
2. Гнатюк-Данильчук А. П. Некоторые черты глубинной близости в творчестве Рабандраната Тагора и Николая Константиновича Рериха. URL: icr.su (дата обращения: січень 2019).
3. Микола Костянтинович Реріх. URL: purpose.com.ua (дата звернення: січень 2019).
4. Князева В. П. Н. К. Рерих. Ленинград–Москва: Искусство, 1963. 112 с. URL: uguns.org (дата обращения: декабрь 2018).
5. Рерих Н. К. Избранное. Москва: Советская Россия, 1979. 384 с. URL: n-k-roerich.ru (дата обращения: декабрь 2018).
6. Рерих Н. К. Знамя мира. *Знамя Мира*: Сб. Москва: Международный Центр Рерихов, 1995. 384 с.
7. Рерих Николай. Община. Москва: Фолио, 2004. 224 с. URL: padaread.com (дата обращения: січень 2019).
8. Рерих Н. К. О Вечном... Москва: Политиздат, 1991. 462 с. URL: padaread.com (дата обращения: січень 2019).
9. Рерих Николай. Твердыня пламенная. Культура – почитание света. Париж: Всемирная лига культуры, 1932. URL: msk.ru (дата обращения: січень 2019).
10. Рерих Н. К. Чары Финляндии (Финскому обществу имени Рериха). URL: google.com.ua (дата обращения: декабрь 2018).
11. Сабадаш Ю.С. «Жива Етика» Микли Реріха: Естетичний аспект. Київ: Науковий світ, 2001. 140 с.
12. Скачкова М. Д. Знамя Мира как основа единения народов. Первая Международная научно-практическая конференция «Рериховское наследие». Том 1. Санкт-Петербург: Издательство Санкт-Петербургского гос. ун-та, 2002. С. 178–183. URL: spb.ru (дата обращения: січень 2019).

References

1. The Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict 1954 Ukraine in international legal relations (1997). *Ukrayina v mizhnarodno-pravovykh vidnosynakh*. In 2. Pravova okhorona kul'turnykh tsinnostey. Yu. S. Shemshuchenko, V. I. Akulenko (Ed.). Kyiv [in Ukrainian].
2. Gnatyuk-Danilchuk A.P. Some features of deep intimacy in the works of Rabandranath Tagore and Nikolai Konstantinovich Roerich. URL: icr.su [in Russian].
3. Mykola Konstantinovich Roerich. URL: purpose.com.ua [in Ukrainian].
4. Knyazev V. P. (1963). N.K. Roerich. Leningrad–Moscow: Iskusstvo. URL: uguns.org [in Russian].
5. Roerich N.K. (1979). Favorites. Moscow: Sovetskaya Rossiya. URL: n-k-roerich.ru [in Russian].
6. Nicholas Roerich (1995). The Banner of Peace. *Znamya Mira*. Moscow: Mezhdunarodnyy Tsentri Rerikhov [in Russian].
7. Rerikh Nikolay (2004). Community. Moscow: Folio. URL: padaread.com [in Russian].
8. N. K. Roerich (1991). On the Eternal ... Moscow: Politizdat. URL: padaread.com [in Russian].
9. Rerikh Nikolay (1932). Fiery stronghold. Culture is the worship of light. Paris: Vsemirnaya liga kul'tury. URL: msk.ru [in Russian].
10. Rerikh N. K. Charms of Finland (Finnish Roerich Society). URL: google.com.ua [in Ukrainian].
11. Sabadash Yu.S. (2001). "Living Ethics" by Mikli Roerich: Aesthetic Aspect. Kyiv: Naukov svi. [in Ukrainian].
12. Skachkova M. D. (2002). The Banner of Peace as the basis of the unity of nations. (pp. 178-183). Proceedings of the Conference Title. St. Petersburg: Publishing House of St. Petersburg State. University URL: spb.ru [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 03.10.2018 р.